

Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет бізнесу та права

(повне найменування факультету)

Кафедра обліку і аудиту

(повна найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»
ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ
ЗАБОРГОВАНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ПЕРЕРОБНОЇ
ПРОМИСЛОВОСТІ

спеціальність 071 Облік і оподаткування

(шифр і назва спеціальності)

освітня програма «Облік і оподаткування»

(назва освітньої програми)

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПм-21
Протасюк Ольга Олександрівна

(підпис)

Керівник:
к.е.н., доцент
Чудовець Віталій Васильович

(підпис)

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2023 р.
к.е.н., доцент
Гарант освітньої програми:
Жураковська Ірина Володимирівна

(підпис)

Луцьк – 2023 року

ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра обліку і аудиту

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування

Спеціальність: 071 Облік і оподаткування

Освітня програма: ОП «Облік і оподаткування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри обліку і аудиту

_____ к.е.н., доцент Оксана НУЖНА

« ___ » _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРОТАСЮК Ользі Олександрівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємств переробної промисловості

Керівник роботи: Чудовець Віталій Васильович, к.е.н., доцент

затверджені наказом закладу вищої освіти від «10» січня 2023 року № 24/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи 09 грудня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи. Нормативно-правові акти з регулювання питань обліку за темою дослідження, наукова література, посібники, статистичні довідники, первинні і зведені бухгалтерські документи, фінансова і статистична звітність за 2020-2022 роки.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

1.1. Зміст поняття «дебіторська заборгованість» та напрямки управління нею

1.2. Оцінка нормативно-правового забезпечення обліку дебіторської заборгованості

1.3. Бібліографічний аналіз з проблем обліку та управління дебіторською заборгованістю

РОЗДІЛ 2. ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1. Характеристика та статистичний аналіз підприємств галузі

2.2. Облік та відображення в звітності дебіторської заборгованості на переробних підприємствах

2.3. Використання облікових даних в управлінні дебіторською заборгованістю

*РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ
ВИСНОВКИ*

Перелік графічного матеріалу:

1. Систематизація підходів до тлумачення поняття «дебіторська заборгованість» у працях вчених
2. Причини виникнення дебіторської заборгованості
3. Розкриття поняття «управління дебіторською заборгованістю» у працях вчених
4. Нормативні документи, які регламентують облік дебіторської заборгованості
5. Функції обліку та контролю у формуванні політики управління дебіторською заборгованістю
6. Методи зменшення простроченої або сумнівної дебіторської заборгованості в системі управління нею
7. Динаміка обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості та економіки за 2010-2022 роки
8. Аналіз основних показників діяльності ТОВ «Церсаніт Мінералз» у 2020-2022 роках
9. Документальне оформлення обліку дебіторської заборгованості на ТОВ
10. Розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності
11. Аналітична відомість розрахунків з покупцями та замовникам
12. Контрольні процедури дебіторської заборгованості

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Чудовець В.В., доцент		
Розділ 2	Чудовець В.В., доцент		
Розділ 3	Чудовець В.В., доцент		
Нормоконтроль	Сидоренко Р.В., доцент		
Консультант з ЕОМ	Нужна О.А., доцент		

7. Дата видачі завдання 11 жовтня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Обґрунтування теми	до 11.10.2022 р.	
2	Огляд літератури із досліджуваної проблеми	до 20.12.2022 р.	
3	Розділ 1	до 03.03.2023 р.	
4	Розділ 2	до 27.06.2023 р.	
5	Розділ 3	до 08.11.2023 р.	
6	Висновки	до 18.11.2023 р.	
7	Формування переліку джерел посилання	до 21.11.2023 р.	
8	Формування додатків	до 24.11.2023 р.	
9	Оформлення ілюстративного матеріалу	до 28.11.2023 р.	
10	Нормоконтроль	до 02.12.2023 р.	
12	Інструментальна перевірка на академічний плагіат	до 07.12.2023 р.	
13	Представлення кваліфікаційної роботи до захисту	до 09.12.2023 р.	

Здобувач вищої освіти

_____ (підпис)

(Протасюк О.О.)

_____ (прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис)

(Чудовець В.В.)

_____ (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Протасюк О. О. Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємств переробної промисловості. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Облік і оподаткування» спеціальності 071 Облік і оподаткування. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2023. 74 с.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел посилання, додатків.

У першому розділі «Теоретичні основи обліково забезпечення управління дебіторською заборгованістю» досліджено та уточнено зміст та нормативне забезпечення дебіторської заборгованості в контексті сучасних методів управління дебіторською заборгованістю. Визначено зміст поняття «дебіторська заборгованість», «управління дебіторською заборгованістю». Визначено та узагальнено проблеми обліку і управління дебіторською заборгованістю як основи для подальших досліджень.

У другому розділі «Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю на переробних підприємствах» проведено характеристику та статистичний аналіз переробних підприємств. Розкрито особливості обліку та відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками. Розкрито використання облікових даних в управлінні дебіторською заборгованістю.

У третьому розділі «Удосконалення обліку та управління дебіторською заборгованістю» запропоновано шляхи вдосконалення організації обліку дебіторської заборгованості, розширення його аналітичних можливостей в управлінні дебіторською заборгованістю.

Основний зміст викладено на 55 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 10 рисунків, джерел посилання із 55 найменувань та 5 додатків.

Ключові слова: облік, облікове забезпечення, дебіторська заборгованість, управління дебіторською заборгованістю, резерв сумнівних боргів.

ANNOTATION

Protasyuk O. Accounting management of receivables of processing industry enterprises. Manuscript.

Master's qualification work of EP «Accounting and Taxation» specialty 071 Accounting and Taxation. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2023. 74 p.

The master's qualification work consists of an introduction, three sections, conclusions, a list of reference sources, appendices.

In the first chapter, «Theoretical foundations of accounting support for receivables management», the content and normative support of receivables in the context of modern methods of managing receivables are researched and clarified. The meaning of the concept of «receivables», «receivables management» is defined. The problems of accounting and management of receivables are defined and summarized as a basis for further research.

In the second chapter, «Accounting for the management of receivables at processing enterprises», a description and statistical analysis of processing enterprises was carried out. Features of accounting and display in financial statements of accounts receivable for settlements with buyers and customers are disclosed. The use of accounting data in the management of receivables is disclosed.

In the third chapter, «Improvement of accounting and management of receivables», ways of improving the organization of accounting of receivables, expansion of its analytical capabilities in management of receivables are proposed.

The main content is laid out on 55 pages. The work contains 10 tables, 10 figures, reference sources from 55 items and 5 appendices.

Keywords: accounting, accounting support, receivables, management of receivables, reserve for doubtful debts.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДЗ	–	Дебіторська заборгованість
НП(С)БО	–	Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку
МСФЗ	–	Міжнародні стандарти фінансової звітності
ТОВ	–	Товариство з обмеженою відповідальністю
ПКУ	–	Податковий кодекс України
УДЗ	–	Управління дебіторською заборгованістю

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ	13
1.1. Зміст поняття «дебіторська заборгованість» та управління нею	13
1.2. Оцінка нормативно-правового забезпечення обліку дебіторської заборгованості	18
1.3. Бібліографічний аналіз проблем обліку і управління дебіторською заборгованістю	22
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	29
2.1. Характеристика та статистичний аналіз підприємств галузі	29
2.2. Облік та відображення у звітності дебіторської заборгованості на переробних підприємствах	34
2.3. Використання облікових даних в управлінні дебіторською заборгованістю	40
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ	44
Висновки до розділу 3	49
ВИСНОВКИ	50
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	53
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність теми. Здійснення господарської діяльності та розрахунки з покупцями та іншими дебіторами об'єктивного призводять до виникнення дебіторської заборгованості. Її величина та питома вага в структурі активів зростає в умовах складної фінансової ситуації, наявності кризових явищ в економіці, воєнного стану та ін. При цьому рівень дебіторської заборгованості є критично важливим в забезпеченні платоспроможності підприємства, можливості оплачувати зобов'язання, здійснювати інвестиційну діяльність та взагалі стабільно розвиватися.

За таких умов на перший план виходить необхідність ефективного управління дебіторською заборгованістю, пошуку засобів досягнення її оптимального рівня та загального підвищення платоспроможності та фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

В останній час наукові та практичні проблеми обліку дебіторської заборгованості досліджувало багато вчених, серед яких можна виділити останні праці: Бержанір І.А., Вітренко О.В., Катранжи Л.Л., Косарєва І.П., Кравченко О.В., Майборода О.Є., Олійник С.О., Придятько Е.М. та ін. Питанням розкриття змісту та удосконалення управління дебіторської заборгованості присвятили свої наукові праці: Бардадим М.В., Глушко А.Д., Гуцаленко Л.В., Єдинак Т.С., Кононенко Л.В., Макарук І.М., Мезенцева Н.М., Мордань Є.Ю., Пеняк Ю.С., Потій В.З., Свічкач Н.М., Сисоліна Н.П., Ткачук Л.М., Фесенко В.В., Юрченко О.В., Яремко Л.М. та ін.

Незважаючи на достатньо широкий спектр піднятих вченими проблем залишаються дискусійними та малодослідженими питання: уточнення категорійного апарату, удосконалення документального забезпечення розрахунків дебіторами, особливостей управління дебіторською заборгованістю в умовах воєнного стану, пошуку нових інструментів управління дебіторською заборгованістю. Саме це обумовило актуальність та вибір теми цієї кваліфікаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота магістра виконана у відповідності до плану науково-дослідної роботи кафедри обліку і аудиту ЛНТУ за темою «Розвиток обліково-аналітичного забезпечення формування та контролю звітних показників суб'єктів господарювання» 2023-2025 роки (№ д/р: 0123U100955).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи магістра системне дослідження та удосконалення теоретичних та практичних аспектів облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю на переробних підприємствах.

Для реалізації поставленої мети поставлено наступні завдання роботи:

- уточнити поняття «дебіторська заборгованість» та «управління дебіторською заборгованістю»;
- дослідити нормативно-правове забезпечення обліку управління дебіторською заборгованістю;
- систематизувати проблеми управління дебіторською заборгованістю та пошук напрямків її оптимізації;
- оцінити стан та умови розвитку досліджуваної галузі;
- визначити особливості обліку дебіторської заборгованості переробних підприємств;
- систематизувати джерела облікової інформації як основи управління дебіторською заборгованістю;
- удосконалити облік та управління дебіторської заборгованості.

Об'єктом дослідження є процес управління дебіторською заборгованістю на переробних підприємствах.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи формування облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю переробних підприємств.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі магістра використано наступні наукові методи: систематизації – при дослідженні економічної суті поняття «дебіторська заборгованість», «Управління дебіторською заборгованістю»;

узагальнення – при визначенні особливостей та інструментів управління дебіторською заборгованістю; аналізу – при оцінці достатності нормативного забезпечення обліку дебіторської заборгованості та закономірностей діяльності підприємств галузі; синтезу, індукції та дедукції – при розкритті особливостей формування обліково забезпечення управління дебіторською заборгованістю; порівняльний та графічний аналіз – при узагальненні висновків та ін.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові роботи провідних вчених з питань обліку та управління дебіторською заборгованістю, статистичні дані розвитку переробної промисловості, дані бухгалтерського обліку та фінансової звітності досліджуваних підприємств тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

набуло подальшого розвитку:

- систематизація використання основних інструментів управління дебіторською заборгованістю;

- обґрунтування необхідності додаткової аналітичності облікової інформації про дебіторську заборгованість, що враховує тривалість договорів поставки та термінами погашення заборгованості може дати ще кращу вихідну інформацію для УДЗ.

- розширення аналітичності облікових даних через використання рахунків 365 «Розрахунки з вітчизняними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю та 366 «Розрахунки з іноземними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю, впровадження Аналітичної відомості розрахунків з покупцями та замовникам, яка б містила показники, що необхідні для подання претензії відповідно до ГКУ.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, отримані у процесі дослідження можуть бути використані при подальших дослідженнях проблем обліку та управління дебіторською заборгованістю. Окремі пропозиції та розробки можуть використовуватися в практичній діяльності переробних підприємств, що дасть змогу посилити інформаційне забезпечення та оптимізацію дебіторської заборгованості.

Особистий внесок. Кваліфікаційна робота магістра є самостійно виконаним науковим дослідженням. Всі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи магістра. Основні результати роботи пройшли апробацію на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Луцьк, 4 листопада 2023 року).

Публікації. Основні положення кваліфікаційної роботи магістра висвітлено в тезах доповідей на науково-практичній конференції.

Структура та обсяги кваліфікаційної роботи магістра. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел посилання та додатків. Загальний обсяг роботи становить 74 сторінки друкованого тексту, в тому числі 10 таблиць, 10 рисунків. Робота містить 6 додатків на 13 сторінках, перелік джерел посилання включає 55 найменувань на 6 сторінках.

У вступі роботи обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження та методи дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи обліково забезпечення управління дебіторською заборгованістю» досліджено та уточнено зміст та нормативне забезпечення дебіторської заборгованості в контексті сучасних методів управління дебіторською заборгованістю. Визначено зміст поняття «дебіторська заборгованість», «управління дебіторською заборгованістю». Визначено та узагальнено проблеми обліку і управління дебіторською заборгованістю як основи для подальших досліджень.

У другому розділі «Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю на переробних підприємствах» проведено характеристику та статистичний аналіз переробних підприємств. Розкрито особливості обліку та відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками. Розкрито використання облікових даних в управлінні дебіторською заборгованістю.

У третьому розділі «Удосконалення обліку та управління дебіторською заборгованістю» запропоновано шляхи вдосконалення організації обліку дебіторської заборгованості, розширення його аналітичних можливостей в управлінні дебіторською заборгованістю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

1.1. Зміст поняття «дебіторська заборгованість» та управління нею

Для досягнення мети роботи та дослідження теоретичних та практичних аспектів управління дебіторської заборгованості варто уточнити її визначення, яке подають вчені та оцінити їх відповідність сучасним потребам практики.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість подає дебіторську заборгованість як «сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату» [1]. При цьому, «дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів» [1].

На думку вчених таке визначення є неоднозначним, оскільки «під таке трактування підпадає як заборгованість дебіторів, яка утримується підприємством до дати погашення, так і заборгованість дебіторів, призначена для перепродажу. Заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством задля отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів тощо, або від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості» [2, с. 563].

Наведене визначення є спрощеним та достатньо лінійним, однак дозволяє ідентифікувати таку категорію як дебіторська заборгованість при ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

«Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [1].

Для правильної організації обліку розрахунків з дебіторами важливо також «розмежовувати дебіторську заборгованість на зовнішню та внутрішню, оскільки є відмінності шляхів їх утворення та відображення, а також списання в бухгалтерському обліку» [2, с. 564].

Окремі вчені подають визначення поняття «дебіторська заборгованість» відмінне від стандарту. Наприклад, Сурніна К.С. як «матеріальні ресурси, що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з обігу грошових коштів» [3, с. 399], Шевченко Б.О. як «показник фінансового стану підприємства, який являє собою суму заборгованості на користь підприємства на певну дату за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також авансування постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове право вимоги оплати боргу» [3, с. 399].

Яремко Л.М. та Марчук І.М. приходять до висновку, що «поняття «дебіторська заборгованість» має спільні ознаки: сума боргів та кредит і є частиною оборотного капіталу» [4].

Кравченко О.В. та Кобець Т.О. розглядають дебіторську заборгованість як «сума боргів, належних підприємству, виникнення яких відбулося внаслідок ведення господарської діяльності, а погашення відбудеться в майбутньому» [5].

Більш широко розглядає досліджуване поняття Мордань Є.Ю. та Соломаха А.О., а саме як «юридичне право підприємства отримати грошові кошти, матеріальні та інші ресурси, що не оплачені контрагентами за поставку продукції, товарів, робіт, послуг на певну дату, має документарне підтвердження та може бути достовірно визначена його сума для відображення в балансі підприємства [6, с.72].

Тлумачення дебіторської заборгованості у зарубіжній практиці та наукових працях є дещо інше. Так, «accounts receivable» (англ.) трактується як «рахунки до отримання», «рахунки дебіторів», «дебітор за розрахунками». Зокрема, професор Гарвардського університету Зві Боді подає дебіторську заборгованість «як рахунки

до отримання, зазначаючи, що це та сума, яку покупці продукції повинні виплатити корпорації (підприємству)» [2, с. 563].

На основі проведеного дослідження можемо виокремити доволі різні підходи до тлумачення дебіторської заборгованості, які наведені на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 Систематизація підходів до тлумачення поняття «дебіторська заборгованість» у працях вчених

Джерело: узагальнено на автором.

На нашу думку, під дебіторською заборгованістю варто розуміти заборгованість перед підприємством дебіторів, яка виникла внаслідок минулих подій і може бути достовірно визначена та документально підтверджена.

На величину та структуру дебіторської заборгованості впливають ряд факторів, які Єдинак Т.С. поділяє на три групи:

«I група – загальноекономічні (зовнішні) фактори (стан економіки в країні, ефективність грошово-кредитної політики НБУ, рівень інфляції, стан розрахунків тощо);

II група – галузеві фактори (стан галузі, де працює фірма; динаміка виробництва даного виду продукції та попит на неї);

III група – внутрішні фактори (організаційно-правова структура та форма власності підприємства. фінансовий менеджмент підприємства тощо)» [7].

Для розуміння сутності дебіторської заборгованості та подальшого його управління важливим є встановлення причин її виникнення та зростання, до яких вчені відносять як внутрішні, так і зовнішні фактори (рис. 1.2).

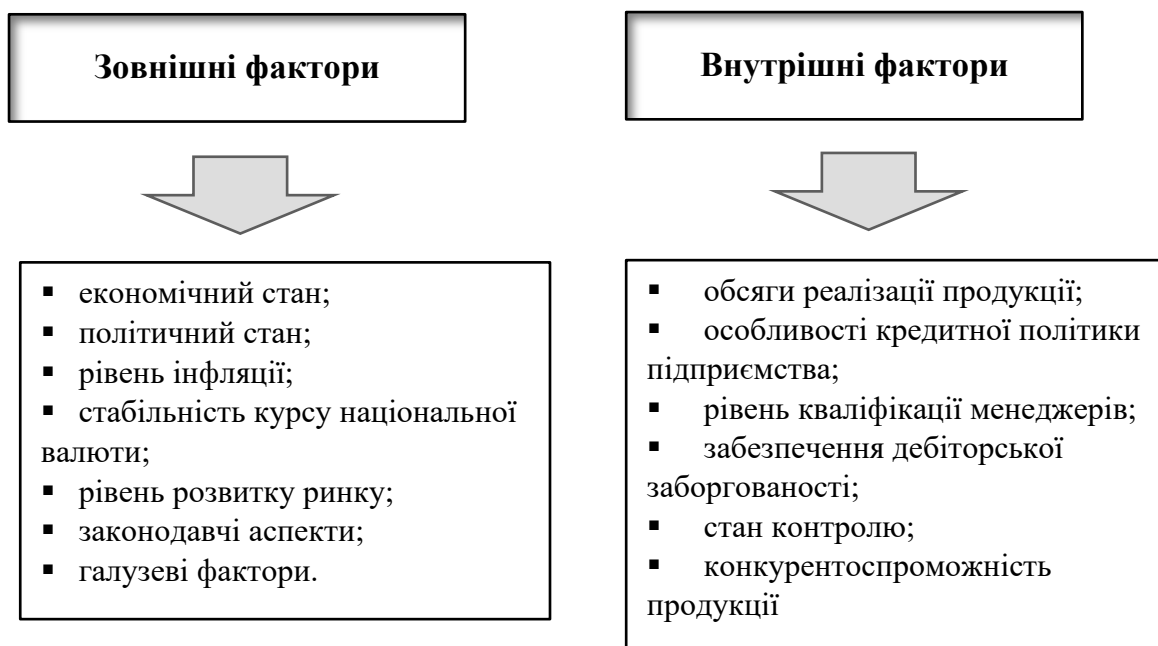

Рисунок 1.2 Причини виникнення дебіторської заборгованості

Джерело: власна розробка.

Серед внутрішніх факторів зростання дебіторської заборгованості виділяють: «кризу неплатежів, скорочення виробництва, гострий дефіцит фінансових ресурсів, проведення неефективної кредитної політики підприємством, відсутність організації збуту тощо» [8, с.60].

Наступним етапом за обліком дебіторської заборгованості є управління нею. Велика питома вага дебіторської заборгованості в загальній структурі активів підприємства призводить до негативних ситуацій – призводить до фінансових збитків, знижує ліквідність та фінансову стійкість суб'єкта господарювання.

Потій В.З. зазначає, що «необхідно приділяти більше уваги на підприємствах таким питанням як управління дебіторською заборгованістю, оскільки вона є певним безстроковим та безвідсотковим кредитом наданим контрагентам з високим ризиком неповернення» [8, с.59].

Олійник С.О. до основних завдань управління дебіторською заборгованістю відносить «сприяння зростанню обсягу продаж шляхом надання комерційного

кредиту і тим самим зростання прибутку; підвищення конкурентоздатності за допомогою відстрочки платежу; визначення рівня ризику неплатоспроможності покупця; розрахунок планового резерву сумнівних боргів; надання рекомендації по роботі з фактично або потенційно неплатоспроможними покупцями» [9].

Підсумуємо дослідження науковців щодо оптимального рівня дебіторської заборгованості в структурі активів, що і є основною метою управління нею:

- «логічним є твердження щодо неможливості формування ефективної структури активів підприємства, якщо питома вага дебіторської заборгованості становить 40–50% від суми обігових активів» [10, с. 36];

- «як переконає досвід українських підприємств, що ведуть успішний бізнес, і більшості західних фірм, дебіторська заборгованість у їхніх активах становить 20-21%» [3, с. 397];

- «оптимальною є структура оборотних активів, у якій питома вага дебіторської заборгованості не перевищує 20%» [11, с. 182];

- «достатнім є співвідношення, де кредиторська заборгованість переважає над дебіторською на 10-20%» [12, с.292].

Звідси можемо зробити висновок, що оптимальною є частка дебіторської заборгованості в активах підприємства у розмірі 20%.

Для більшого розуміння змісту «управління дебіторською заборгованістю» наведемо її тлумачення науковцями в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. – Розкриття поняття «управління дебіторською заборгованістю» у працях вчених

Автор	Визначення поняття «управління дебіторською заборгованістю»	Власна оцінка трактування
1	2	3
Мордань Є.Ю., Соломаха А.О.	«інтегрований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю за станом дебіторської заборгованості, який необхідний для досягнення цілей підприємства» [6, с.73]	Відносить до основних цілей підприємства та розглядає як інтегрований процес

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Потій В.З., Волівач В.Л.	«систему принципів та методів підготовки та реалізації управлінських рішень щодо оптимізації обсягів та зростання якісних параметрів формування дебіторської заборгованості, забезпечення їх своєчасного погашення з мінімальними втратами активів підприємства, врахування загальних чинників впливу і більш значущих для кожного з підприємств, які в найбільшій мірі можуть вплинути на фінансову стійкість та платоспроможність в майбутньому» [8, с.61]	Визначає в більш широкому варіанті як механізм впливу на фінансову стійкість
Глушко А.Д.	«складова частину загального управління оборотними активами й маркетингової політики підприємства, що спрямована на розширення обсягу реалізації продукції та полягає в оптимізації розміру цієї заборгованості та забезпеченні своєчасної її оплати» [13]	Робить акцент на маркетинговій політиці, що має призводити до обсягу реалізації продукції
Ткачук Л.М., Чень В.	«є складовою частиною загальної політики управління оборотними активами підприємства, яка спрямована на розширення обсягу реалізації продукції та полягає в оптимізації загального розміру та забезпеченні своєчасної її інкасації» [15]	Є складовою ширшої системи управління оборотними активами та розкриває мету проведення

Джерело: узагальнено автором.

Виходячи з цього, на нашу думку, під поняттям «управління дебіторською заборгованістю» варто розуміти систему принципів та методів впливу на рівень та якість дебіторської заборгованості, визначений відповідно цілей управління підприємством.

1.2. Оцінка нормативно-правового забезпечення обліку дебіторської заборгованості

Основою бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості як і будь-якого іншого об'єкта обліку є нормативне забезпечення, до якого відносяться як Закони України, так підзаконні акти міністерств та відомості. В таблиці 1.2 наведемо основні нормативно-правові акти, які на сьогодні визначають порядок обліку дебіторської заборгованості.

Таблиця 1.2. – Нормативні документи, які регламентують облік дебіторської заборгованості

Назва нормативного документу	Зміст
1	2
Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [16]	Види порядок укладання договорів, види та строки позовної давності
Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [17]	«Регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства» [17].
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. №996-XIV [18]	«визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні» [18]
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [19]	«Визначаються мета, склад і принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання і розкриття її елементів. Норми положення застосовуються до фінансової звітності і консолідованої фінансової звітності юридичних осіб (далі – підприємства) усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ), які зобов'язані подавати фінансову звітність згідно із законодавством» [19]
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 137 від 28.05.99 р. [20]	Виправлення помилок і зміни в облікових оцінках зобов'язань, зміни в обліковій політиці, щодо подання зобов'язань у звітності. Розкриття зобов'язань, що виникають внаслідок подій після дати балансу
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість», затверджене Наказом Міністерства фінансів України №237 від 08.10.99 р. [1]	Методологічні засади визнання, оцінки та формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності
Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.01 р. №559 [21]	Резерв сумнівних боргів як фінансовий інструмент

Продовження таблиці 1.2

1	2
План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. №291 (далі – Інструкція 291) [22]	Встановлює призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку для узагальнення методом подвійного запису інформації про наявність і рух активів, капіталу, зобов'язань та факти фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та інших юридичних осіб незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності
Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Мінфіну України від 24.05.1995 р. №88 [23]	«Встановлює порядок створення, прийняття і відображення у бухгалтерському обліку, а також зберігання первинних документів, облікових регістрів, бухгалтерської звітності підприємствами, їх об'єднаннями та госпрозрахунковими організаціями (крім банків) незалежно від форм власності, установ та організацій, основна діяльність яких фінансується за рахунок коштів бюджету» [23]. Положення встановлює в тому числі вимоги до первинних документів, які є підставою для документування розрахунків з дебіторами.

Необхідність застосування сучасних методів управління дебіторською заборгованістю, які застосовуються в зарубіжній практиці, серед яких можна виділити факторинг, вимагає оцінки їх нормативного забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» «факторинг – придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів» [24].

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансові установи «мають право надавати послуги з факторингу з урахуванням вимог Цивільного кодексу України та цього Закону. Фінансова установа, що надає послуги з факторингу, може надавати послуги з пов'язаного з цим ведення обліку грошових вимог, надання поруки за виконання боржником свого обов'язку за грошовими вимогами постачальників товарів (послуг) та пред'явлення до сплати грошових вимог від

імені постачальників товарів (послуг) або від свого імені, а також інші послуги, спрямовані на одержання коштів від боржника» [25].

Таким чином, з аналізу законодавства України випливає, що факторингові послуги в Україні можуть надавати лише банки та фінансові компанії, які мають відповідні ліцензії на надання фінансових послуг.

Згідно з частиною 1 статті 1077 Цивільного кодексу України, «за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника)» [16].

Відповідно до Господарського кодексу України «банк має право укласти договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги), за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку» [26].

При оцінці нормативного обліку дебіторської заборгованості Яремко Л.М. та Макарчук І.М. вказують, що «класифікація дебіторської заборгованості, яка запропонована діючим в Україні Планом рахунків та П(С)БО 10 є суперечливою та не задовольняє в повному обсязі потреби користувачів при складанні фінансової звітності та про необхідність віднесення до поточних активів дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, внесення змін до Плану рахунків, що діє в Україні, які забезпечать окремий облік довгострокової та поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги» [4].

Відповідно до чинного законодавства України, зокрема, Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [18], вітчизняними підприємствами може застосовуватися концептуальна основа подання фінансової звітності – міжнародні стандарти фінансової звітності.

При цьому в міжнародній практиці відсутній окремий міжнародного стандарту, який регламентує питання відображення в обліку та фінансовій звітності

дебіторської заборгованості. При цьому окремі питання щодо цього об'єкту обліку регламентовані:

- МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації»;
- МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»;
- МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання»;
- МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка».

З аналізу цих стандартів можемо зробити висновок, що дебіторська заборгованість відноситься у міжнародній обліковій практиці до фінансових активів. Так, згідно до п. 9 МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку» [27].

Як зазначає Вітренко О.В. «у МСФЗ (IAS) 9 «Фінансові інструменти» приділено увагу оцінці дебіторської заборгованості за товарними операціями саме як фінансового інструменту в управлінні підприємством. Найважливішим акцентом цього міжнародного стандарту є визначення кредитного ризику за дебіторською заборгованістю для цілей внутрішнього управління на основі вартості грошей у часі (ануїтету)» [10, с. 39].

1.3. Бібліографічний аналіз проблем обліку і управління дебіторською заборгованістю

Актуальність проблем обліку дебіторської заборгованості та важливість для фінансового стану управління нею зумовлюють наявність чисельних наукових праць з означених питань.

До основних проблем обліку дебіторської заборгованості відносять: «суперечливий характер нормативно-правових документів з обліку дебіторської заборгованості; нечітке розмежування видів дебіторської заборгованості; непристосованість методів визначення величини резерву сумнівних боргів в обліку,

які визначені П(С)БО 10; невміле застосування системи внутрішнього контролю обліку дебіторської заборгованості, що спричиняє проблему обґрунтованості дебіторської заборгованості загалом та по окремих видах; відсутність наукових і практичних розробок можливих форм бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, що забезпечило б надання якісної бухгалтерської інформації про розрахунки з дебіторами різним користувачам; недосконала політика управління дебіторською заборгованістю, адже саме політика управління дебіторською заборгованістю, яка представляє собою частину загальної політики управління оборотними активами і маркетингової політики підприємства, спрямованої на розширення обсягів реалізації продукції, визначає ефективність роботи підприємства» [4].

Погоджуємося з думкою вчених, що «процес організації обліку дебіторської заборгованості повинен розпочинатися зі створення якісної облікової політики. На даний процес впливають різні фактори, найбільш вагомими серед них є: галузева приналежність виду діяльності, яка визначає основні елементи, що потребують розкриття. В Наказі про облікову політику слід вказати інформацію щодо:

- визначення об'єктів обліку;
- визначення класифікації;
- визнання та оцінка;
- документальне оформлення операцій;
- вибір методу формування РСБ;
- порядок списання безнадійної заборгованості;
- організація контролю;
- порядок проведення інвентаризації;
- відображення інформації у фінансовій звітності» [28].

Гуцаленко Л.В. та Чмелюк Т.В., які відзначають виняткову роль функцій обліку та контролю у формуванні політики управління дебіторською заборгованістю (рис. 1.3).

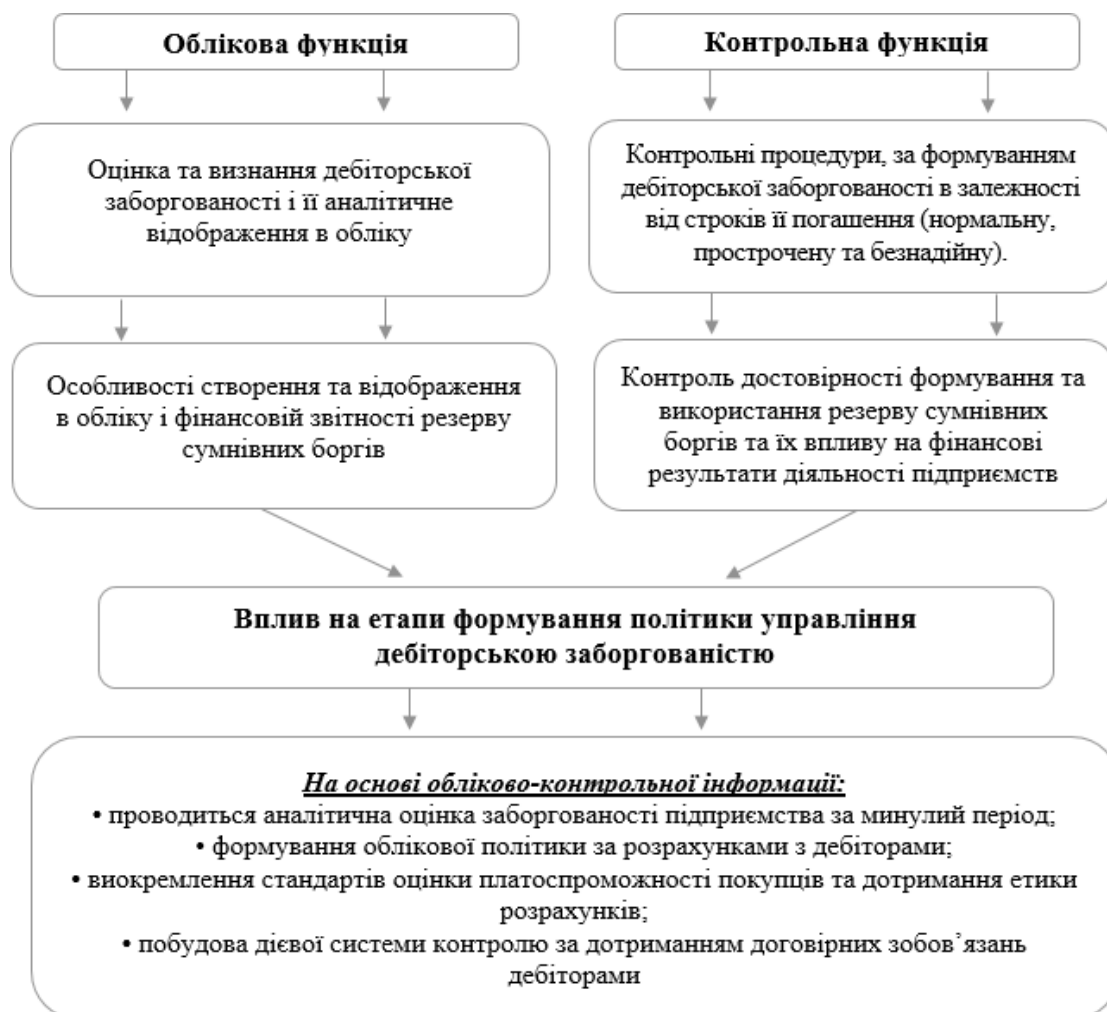

Рисунок 1.3 Функції обліку та контролю у формуванні політики управління дебіторською заборгованістю

Джерело: [5].

З наведеного вище можемо зробити однозначний висновок, що належно організований облік дебіторської заборгованості забезпечує достовірність впорядкованих даних розрахунків з дебіторами і є основним джерелом інформації для управління дебіторською заборгованістю.

Значення управління дебіторської заборгованості в діяльності підприємств, їх платоспроможності та фінансової стійкості обумовили наявність наукових праць, які досліджують як сам процес, так і облікове забезпечення (додаток А).

Багато вчених досліджує можливі інструменти управління дебіторською заборгованістю. Так, на думку Єдинак Т.С., «пріоритетними можна визначити:

1. Організація повного та достовірного обліку дебіторської заборгованості підприємства та перенесення облікових даних до його звітності.
2. Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості підприємства в попередніх періодах.
3. Визначення кола потенційних дебіторів та суворе планування дебіторської заборгованості підприємства на майбутні періоди.
4. Оптимізація структури дебіторської заборгованості підприємства.
5. Постійний моніторинг дебіторської заборгованості.
6. Визначення можливості застосування кредитної політики щодо окремих покупців продукції та формування її принципів і умов.
7. Прискорення процесу погашення дебіторської заборгованості за допомогою сучасних форм її рефінансування.
8. Здійснення ефективного контролю за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості підприємства.
9. Розрахунок розміру резерву сумнівних боргів» [6].

Більш узагальнено можливі кроки зниження величини дебіторської заборгованості в контексті зниження ризиків при управлінні нею подають вчені Ткачук Л.М. та Чень В. (рисунок 1.4).

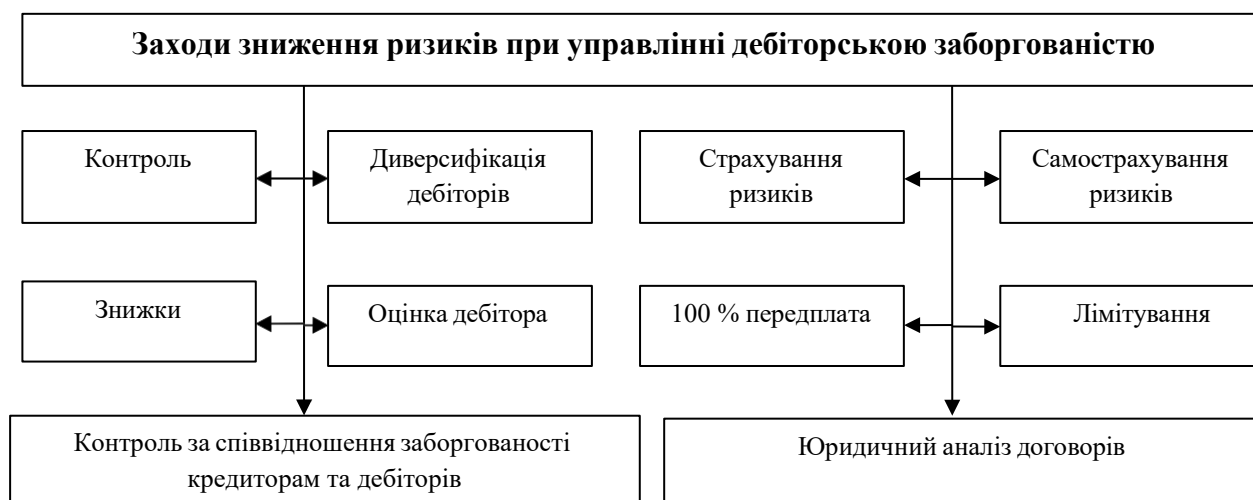

Рисунок 1.4 Заходи зниження ризиків при управлінні дебіторською заборгованістю

Джерело: [15].

Також в науковій літературі знаходимо групування методів зменшення простроченої або сумнівної дебіторської заборгованості, які є складовою управління дебіторською заборгованістю. Цікавою є позиція Мордань Є.Ю. та Соломахи А.О., які крім традиційно економічних до них ще й включають психологічні (рисунок 1.5).

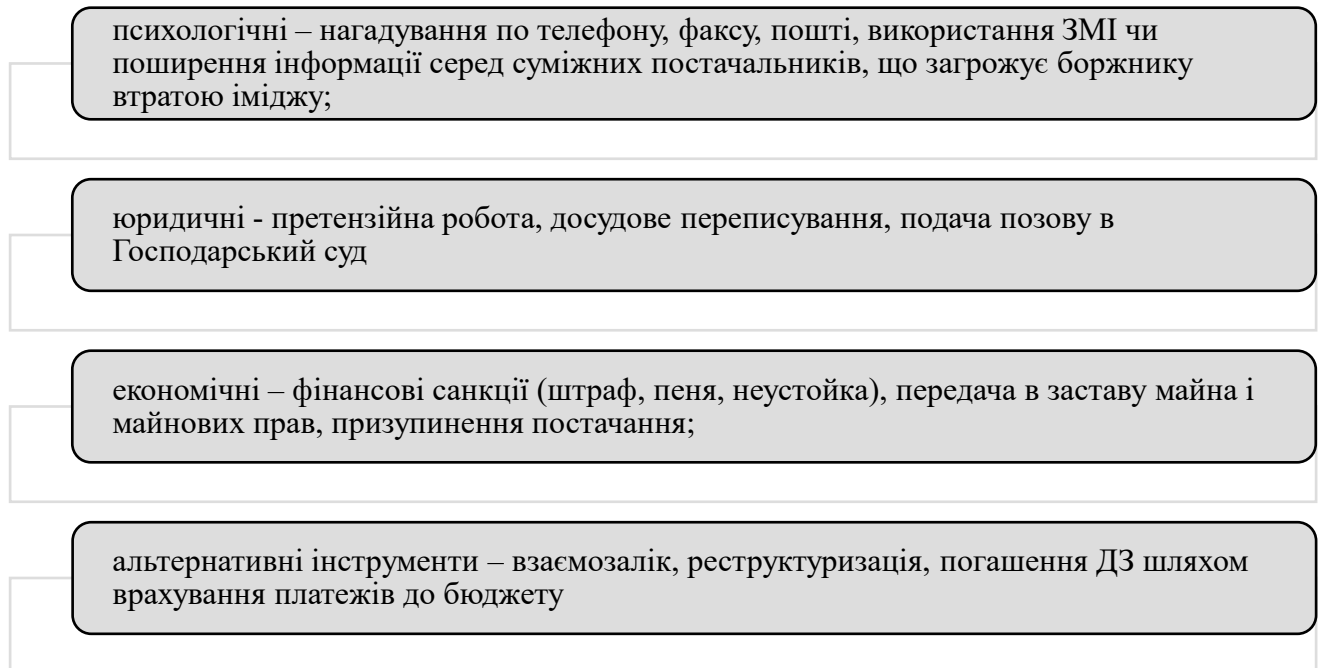

Рисунок 1.5 Методи зменшення простроченої або сумнівної дебіторської заборгованості в системі управління нею

Джерело: [6].

Важливо в контексті організації роботи з обліку та управління дебіторською заборгованістю визначити суб'єктів управління. До них відносяться «особи або окремі структурні підрозділи, які впливають на систему УДЗ з метою забезпечення її ефективного функціонування» [32, с.237].

Колектив авторів Вітренко О.В., Катранжи Л.Л., Придятько Е.М. розкриває важливу закономірність, що «ефективному управлінню розмірами боргів сприяє раціональна організація обліку дебіторської заборгованості. Головне завдання обліку дебіторської заборгованості полягає у недопущенні прострочення термінів платежу та доведення заборгованості до стану безнадійної. Раціональна організація бухгалтерського обліку передбачає розроблення робочого плану

рахунків, який достатньою мірою має відображати і характеризувати всі особливості розрахунків з дебіторами» [10].

Схожу думку поділяють Кравченко О.В. та Кобець Т.О., які вважають, що «Якщо зовнішні причини підприємство не може контролювати та обмежити їх вплив на власну діяльність, то внутрішні – залежать від стану організаційних процесів на підприємстві, можна послабити їх вплив через належну систему управління. Саме тому на підприємствах необхідно приділяти значну увагу питанням удосконаленню обліку дебіторської заборгованості через систему ефективного управління, яка безпосередньо впливає на рівень прибутковості підприємства» [5].

На нашу думку, до основних інструментів управління дебіторською заборгованістю варто відносити: забезпечення достовірного та документально забезпеченого бухгалтерського обліку, прогнозування рівня дебіторської заборгованості, аналітична та юридична оцінка дебіторів, розробка якісних договорів, затвердження платіжної та кредитної політики, застосування сучасних методів рефінансування, забезпечення ефективного контролю за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості підприємства тощо.

Висновки до розділу 1

В процесі дослідження теоретичних аспектів облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю ми прийшли до таких основних висновків:

1. Розширено зміст категорії «дебіторська заборгованість», під якою варто розуміти заборгованість перед підприємством дебіторів, яка виникла внаслідок минулих подій і може бути достовірно визначена та документально підтверджена.

2. Уточнено поняття «управління дебіторською заборгованістю» як системи принципів та методів впливу на рівень та якість дебіторської заборгованості, визначений відповідно цілей управління підприємством.

3. Підтверджено, що належно організований облік дебіторської заборгованості забезпечує достовірність впорядкованих даних розрахунків з дебіторами і є основним джерелом інформації для управління дебіторською заборгованістю.

4. Систематизовано та обґрунтовано використання основних інструментів управління дебіторською заборгованістю.

РОЗДІЛ 2

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ НА ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1. Характеристика та статистичний аналіз підприємств галузі

Об'єктом нашого дослідження є процес управління дебіторською заборгованістю переробних підприємств. Саме тому важливим є аналіз як основних показників діяльності переробного підприємства, так і статистичний аналіз галузі взагалі. Це дасть можливість оцінити значення УДЗ в політиці управління через визначення, наприклад, питомої ваги дебіторської заборгованості в загальній величині активів підприємств.

Переробна промисловість включає «процеси фізичного або хімічного перероблення матеріалів, речовин або компонентів з метою випуску нової продукції, хоча ці процеси не можуть бути застосовані як єдиний універсальний критерій для визначення виду виробництва. Перероблені матеріали, речовини або компоненти одержують з сировини, такої як продукція сільського, лісового та рибного господарства, добувної промисловості та розроблення кар'єрів, продукція інших галузей переробної промисловості. Суттєве змінювання, відновлення або реконструкція товарів зазвичай вважають діяльністю з перероблення» [33].

Вироблена переробними підприємствами характеризується тим, що є кінцевою та придатна для використання чи споживання, або є напівфабрикатом у розумінні, що вона є вхідним матеріалом для виробництва.

Наше дослідження стосується переробних підприємств, які за кодом виду економічної діяльності відносяться до групи 23.3 «Виробництво будівельних матеріалів із глини». Для кращого розуміння тенденцій розвитку таких підприємств розглянемо динаміку їх обсягу реалізованої продукції, переробної промисловості та економіки в цілому за 2010-2022 роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1. – Динаміка обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості та економіки за 2010-2022 роки

Рік	Всього в економіці України	Переробна промисловість	Виробництво будівельних матеріалів із глини	Питома вага виробництва будівельних матеріалів до загального обсягу, %
2010	3692554479,0	795589984,1	3184802,3	0,09
2011	4302627197,9	973948515,3	4016099,1	0,09
2012	4563794767,8	988535281,5	4647898,9	0,10
2013	4437326059,8	943690056,8	4932028,1	0,11
2014	4608978076,9	1015773556,0	5409885,2	0,12
2015	5716431039,2	1257762832,2	6715958,9	0,12
2016	6877077355,5	1465931027,1	7198192,7	0,10
2017	8467031958,2	1824500592,6	8658072,1	0,10
2018	10148847229,6	2113765781,8	9559524,6	0,09
2019	10725442974,1	2082883251,3	9216599,5	0,09
2020	11285578867,3	2146728544,8	9109573,0	0,08
2021	15240051108,3	2908709918,7	11870337,3	0,08
2022	11485855316,5	1975021656,9	6595272,0	0,06

Джерело: складено автором на основі [33].

Для кращого наочного зображення наведемо ці статистичні дані у вигляді діаграми (рис. 2.1).

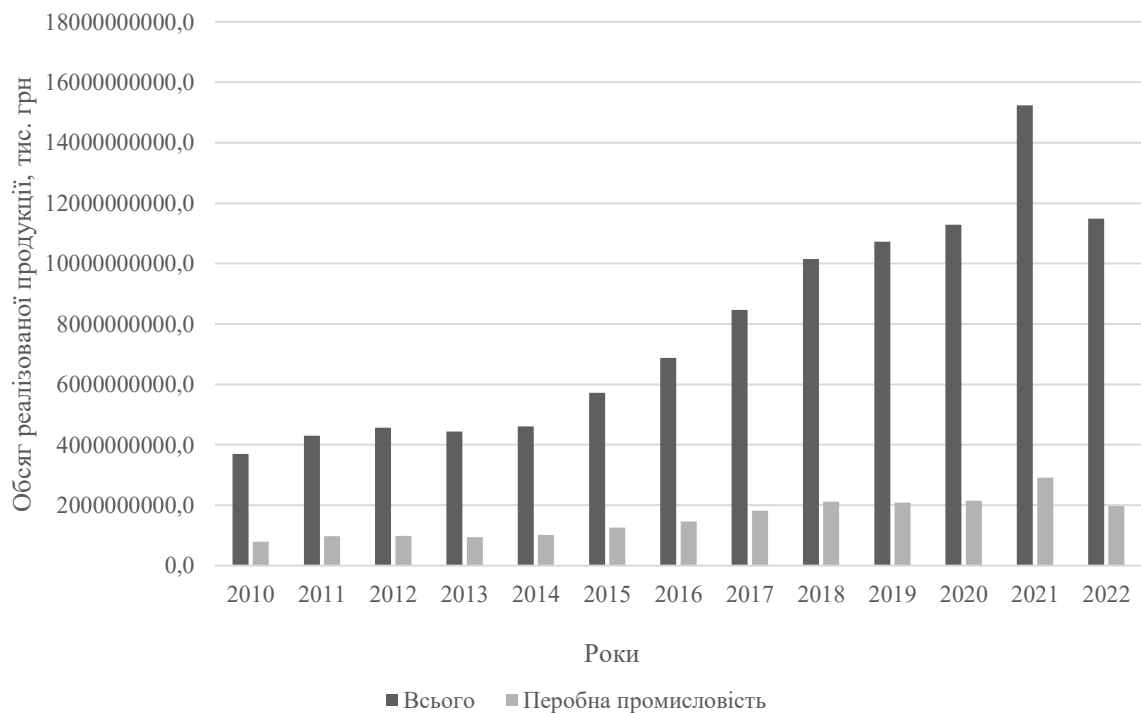

Рисунок 2.1 Діаграма зміни обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості та економіки в цілому за 2010-2022 роки

Джерело: складено автором на основі [33].

З даних таблиці та діаграми бачимо збереження майже рівномірної тенденції зростання обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості та економіки в цілому протягом 2010-2022 років. Виняток склали лише 2013 рік та 2022 рік, в якому відбулося значне його зменшення. Це зумовлено початком війни з росією, як наслідок – багатьма негативними тенденціями – нестача матеріалів, робочої сили, перебої з електроенергією, ускладнена логістика, повітряні атаки та тривоги, а також суттєве зменшення попиту.

Однак той факт, що обсяг реалізованої продукції підприємств переробної промисловості майже дорівнює показнику довоєнного 2020 року говорить про загальне збереження галузі та, відповідно, можливості її подальшого розвитку. Наявність таких можливостей підтверджує динаміка індексів промислової продукції переробної промисловості, в тому числі підприємств – виробників будівельних матеріалів із глини у I півріччі 2023 року – ми бачимо зростання за усіма підгрупами групи 23.3 «Виробництво будівельних матеріалів із глини» (табл. 2.2, рис. 2.2).

Таблиця 2.2. – Індекси промислової продукції промисловості (в т.ч. переробної промисловості) у I півріччі 2023 року (відсотків до відповідного місяця 2022 року)

Вид діяльності	Код за КВЕД-2010	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
1	2	3	4	5	6	7	8
Промисловість	B+C+D	60,0	71,8	151,2	118,2	117,9	113,7
Переробна промисловість	C	57,7	69,5	194,9	134,6	126,3	118,2
Виробництво будівельних матеріалів із глини	23.3	35,0	47,6	400,9	502,9	424,6	247,8
Виробництво керамічних плиток і плит	23.31	40,1	56,4	162950,0	238450,0	148300,0	900,0
Виробництво цегли, черепиці та інших будівельних виробів із випаленої глини	23.32	14,9	26,1	86,3	125,3	103,7	96,3

Джерело: складено автором на основі [33].

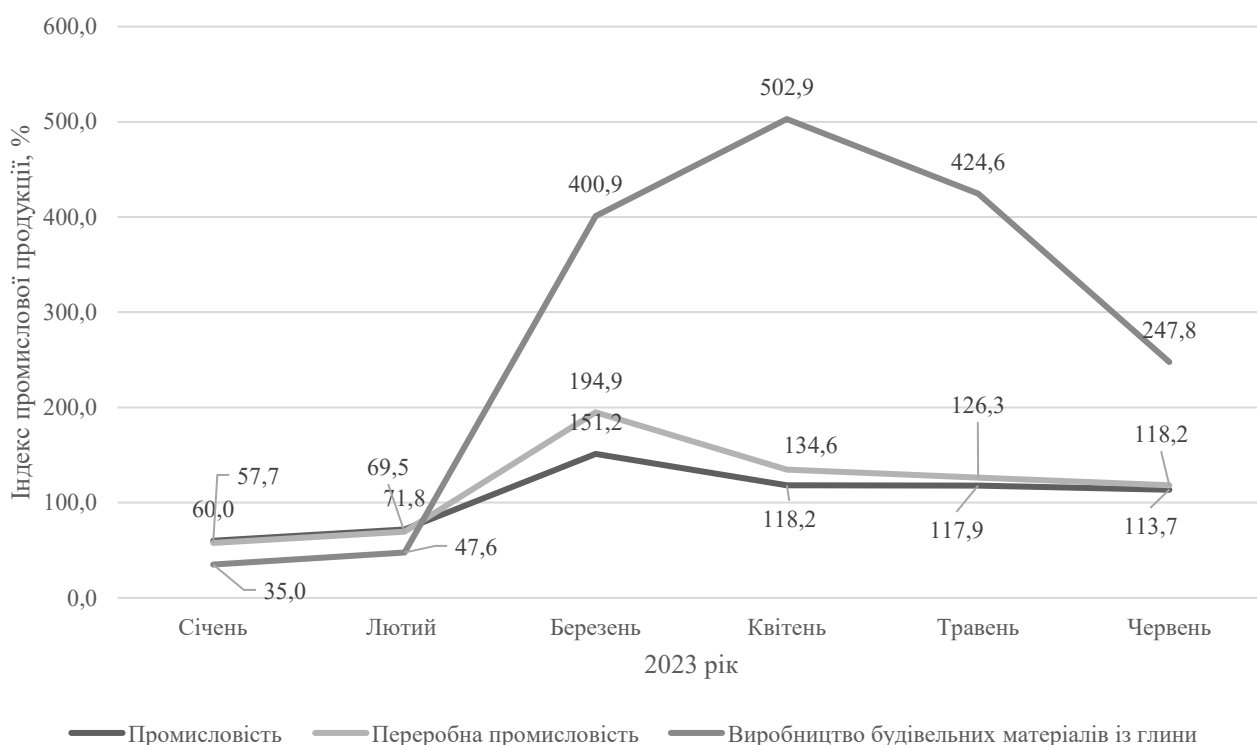

Рисунок 2.2. Індекси промислової продукції промисловості (в т.ч. переробної промисловості) у I півріччі 2023 року

Джерело: складено автором на основі [33].

Для більш детального аналізу та використання отриманих результатів в дослідженні практичних аспектів облікового забезпечення УДЗ розглянемо діяльність переробного підприємства – виробника будівельних матеріалів із глини (основний КВЕД) – ТОВ «Церсаніт Мінералз» (код ЄДРПОУ – 42363718), яке знаходиться в селі село Чижівка Звягельського району Житомирської області.

В таблиці 2.3 на основі даних фінансової звітності цього товариства проведемо аналіз основних показників діяльності зазначеного підприємства у 2020-2022 роках.

З таблиці можемо зробити висновок про заростання вартості оборотних і необоротних активів ТОВ «Церсаніт Мінералз» у 2020-2022 роках. Так балансова вартість основних засобів у 2021 році в порівнянні з 2020 роком зросла на 112,3%, а у 2022 в порівнянні з 2021 – на 34,2% і склала 58095 тис. грн.

Таблиця 2.3. – Аналіз основних показників діяльності

ТОВ «Церсаніт Мінералз» у 2020-2022 роках

Показники	Роки			Відхилення			
	2020	2021	2022	2021-2020		2022-2021	
				абсол.	%	абсол.	%
Балансова вартість основних засобів	20392	43283	58095	22891	112,3	14812	34,2
Запаси	578	16823	23948	16245	2810,6	7125	42,4
Валюта балансу	85475	140609	169420	55134	64,5	28811	20,5
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-4014	11623	14422	15637	389,6	2799	24,1
Чистий дохід від реалізації продукції	-	50148	33290	50148	-	-16858	-33,6
Собівартість реалізованої продукції	-	9280	14760	9280	-	5480	59,1
Валовий прибуток	-	40868	18530	40868	-	-22338	-54,7
Адміністративні витрати	3970	3503	4094	-467	-11,8	591	16,9
Витрати на збут	-	16112	10377	16112	-	-5735	-35,6
Чистий прибуток	-3964	20231	2798	24195	610,4	-17433	-86,2
Коефіцієнт покриття	2,76	0,93	0,99	-1,8273	-66,3	0,05664	6,1
Рентабельність активів	-0,05	0,14	0,02	0,19026	-410,2	-0,1274	-88,5

Джерело: складено автором на основі [додаток А-Г].

Однак в 2022 році спостерігаємо значне погіршення показників діяльності товариства, пов'язане перш за все з воєнним станом: зменшення чистого доходу від реалізації продукції на 33,6%, збільшення собівартості реалізованої продукції на 59,1%, зменшення ситого прибутку на 86,2% та відповідно рентабельності активів на 88,5%.

Важливим досягненням підприємства в умовах війни є отримання прибутку в 2022 році в сумі 2798 тис. грн.

Враховуючи тему нашого дослідження важливим є аналіз коефіцієнта покриття як співвідношення поточних активів та зобов'язань. Варто відмітити, що їх значення у 2021 та 2022 роках наближається до нормативного та становить 0,93 та 0,99 відповідно. Таким чином поточні зобов'язання майже на 100% можуть бути покриті поточними активами підприємства.

В таблиці 2.4 наведемо питому вагу дебіторської заборгованості за продукцію в загальній величині активів ТОВ «Церсаніт Мінералз» в 2020-2022 роках.

Таблиця 2.4. – Частка дебіторської заборгованості за продукцію в загальній величині активів «Церсаніт Мінералз» в 2020-2022 роках

Показник	Роки		
	2020	2021	2022
Дебіторська заборгованість за ТРП, тис. грн	0	6464	11722
Активи, тис. грн	85474	140609	169420
Частка дебіторської заборгованості в структурі активів, %	0	4,6	6,9

Джерело: складено автором на основі [33].

В пункті 1.1 роботи ми встановили, що оптимальне значення частки дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги в структурі активів підприємства становить не більше 20%. Отримані значення цього показника по ТОВ «Церсаніт Мінералз» в 2021 та 2022 роках на рівні 4,6% та 6,9% перебувають і межах нормативного значення, що говорить про сувору платіжну дисципліну і політику продажів підприємством продукції на умовах передоплати.

Однак, на наш погляд, варто розглянути можливість зміни маркетингової політики підприємства стосовно реалізації в кредит чи з відтермінуванням платежу, що дозволить збільшити обсяг реалізовано продукції.

2.2. Облік та відображення у звітності дебіторської заборгованості на переробних підприємствах

У першому розділі роботи доведено велике значення облікового забезпечення УДЗ. Розглянемо порядок обліку і відображення у фінансовій звітності розрахунків з покупцями за продукцію (товари, роботи, послуги) на прикладі діючого підприємства – ТОВ «Церсаніт Мінералз».

Основою господарських операцій з покупцями є укладання договорів поставки. Відповідно до ЦКУ, «за договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або

іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму» [16].

До первинних документів, що оформлюють поставку продукції (тобто перехід права користування та ризиків) до покупців виникнення дебіторської заборгованості покупців та замовників відносяться:

- рахунки або рахунки фактури;
- видаткові накладні;
- рахунки-фактури, рахунки;
- акти прийому виконаних робіт (послуг) – операції з надання послуг не є типовими для досліджуваного підприємства;
- товарно-транспортні накладні.

Більш розширено документальне оформлення дебіторської заборгованості в розрізі різних етапів (виникнення, погашення, інвентаризація, списання, зарахування) наведено в додатку Д.

Відповідно до прийнятого наказу про облікову політику підприємства для ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності ТОВ «Церсаніт Мінералз» застосовує концептуальну основу – міжнародні стандарти фінансової звітності. Однак варто враховувати, що підприємства переробної галузі у своїй більшості застосовують національні положення (стандарти) фінансової звітності. Важливим при цьому є формування облікової політики, яка б відповідала стратегії діяльності підприємства і, зокрема, в частині, яка впливає на облік та управління дебіторською заборгованістю.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства, затвердженої Наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 року №635 облікова політика підприємства має включати «метод обчислення резерву сумнівних боргів (у разі потреби – спосіб визначення коефіцієнта сумнівності)» [35].

Відповідно до п. 2.10 «Метод обчислення резерву сумнівних боргів (у разі потреби – спосіб визначення коефіцієнта сумнівності) може визначатися за одним із методів, наведених у П(С)БО 10, а саме:

застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
застосування коефіцієнта сумнівності.

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів.

За методом застосування коефіцієнта сумнівності величина резерву розраховується множенням суми залишку дебіторської заборгованості на початок періоду на коефіцієнт сумнівності.

Коефіцієнт сумнівності може розраховуватися такими способами:
визначення питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході;
класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення;
визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Визначена на основі класифікації дебіторської заборгованості величина сумнівних боргів на дату балансу становить залишок резерву сумнівних боргів на ту саму дату.

Залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату» [35].

Практика діяльності переробних підприємств показує, що незважаючи на формальне відображення в наказах про облікову політику методу обчислення резерву сумнівних боргів, на практиці його нарахування в багатьох підприємствах не проводиться. Так, в обліковою політикою ТОВ «Церсаніт Мінералз» передбачено розрахунок резерву сумнівних боргів через застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості, однак проведеною незалежною аудиторською перевіркою встановлено його не нарахування.

Крім цього наказ про облікову політику (інші розпорядчі документи з обліку) підприємств в частині обліку дебіторської заборгованості також включають:

- класифікацію дебіторської заборгованості;
- рахунки обліку.
- графік документообігу розрахунків з покупцями;

- періодичність та порядок інвентаризації розрахунків;
- порядок та відповідальних за контроль розрахунків та платіжної дисципліни тощо.

Для обліку дебіторської заборгованості підприємство використовує рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», передбачений Інструкцією 291, на якому ведеться «узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем» [22].

На рисунку 2.3 наведено схема кореспонденцій рахунку 36.

За дебетом рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» «відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг (у тому числі на виконання бартерних контрактів), яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів та включені у вартість реалізації, за кредитом – сума платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу, та інші види розрахунків» [22].

Важливим з точки зору управління дебіторською заборгованістю є ведення аналітичного обліку розрахунків з покупцями та замовниками ведеться за кожним покупцем та замовником за кожним пред'явленим до сплати рахунком. Вважаємо, що додаткова аналітики, що враховує тривалість договорів поставки та термінами погашення заборгованості може дати ще кращу вихідну інформацію для УДЗ.

36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» кореспондує	
за дебетом з кредитом рахунків:	за кредитом з дебетом рахунків:

30 «Готівка»	30 «Готівка»
31 «Рахунки в банках»	31 «Рахунки в банках»
37 «Розрахунки з різними дебіторами»	34 «Короткострокові векселі одержані»
42 «Додатковий капітал»	35 «Поточні фінансові інвестиції»
48 «Цільове фінансування і цільові надходження»	37 «Розрахунки з різними дебіторами»
64 «Розрахунки за податками й платежами»	38 «Резерв сумнівних боргів»
70 «Дохід від реалізації»	42 «Додатковий капітал»
71 «Інший операційний дохід»	50 «Довгострокові позики»
76 «Страхові платежі»	51 «Довгострокові векселі видані»
	60 «Короткострокові позики»
	62 «Короткострокові векселі видані»
	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
	64 «Розрахунки за податками й платежами»
	65 «Розрахунки за страхуванням»
	68 «Розрахунки за іншими операціями»
	70 «Дохід від реалізації»
	76 «Страхові платежі»
	84 «Інші операційні витрати»
	90 «Собівартість реалізації»
	93 «Витрати на збут»
	94 «Інші витрати операційної діяльності»

Рисунок 2.3 – Кореспонденції рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Джерело: складено автором на основі [22].

Відповідно до Інструкції 291 на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» «ведеться облік резервів за сумнівною дебіторською заборгованістю, щодо якої є ризик неповернення» [22].

Схема кореспонденцій рахунку 38 наведена на рис. 2.4. Однак відзначимо, що незважаючи на необхідність розрахунку резерву сумнівних боргів відповідно до законодавства та облікової політики, ТОВ «Церсаніт Мінералз» цього не робить.

Рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» кореспондує	
за дебетом з кредитом рахунків:	за кредитом з дебетом рахунків:
36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»	84 «Інші операційні витрати»
71 «Інший операційний дохід»	94 «Інші витрати операційної діяльності»

Рисунок 2.4 – Кореспонденції рахунку 38 «Розрахунки з покупцями та
замовниками»

Джерело: складено автором на основі [22].

За кредитом рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів» «відображається створення резерву сумнівних боргів у кореспонденції з рахунками обліку витрат, за дебетом – списання сумнівної заборгованості в кореспонденції з рахунками обліку дебіторської заборгованості або зменшення нарахованих резервів у кореспонденції з рахунком обліку доходів» [22].

Важливим джерелом інформації, яке використовується для УДЗ та розрахунку відповідних фінансових показників є фінансова звітність підприємства. ТОВ «Церсаніт Мінералз» подає загальний комплект фінансової звітності який включає:

- форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»;
- форма 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»;
- форма 3 «Звіт про рух грошових коштів»;
- форма 4 «Звіт про власний капітал»;
- форма 5 «Примітки до річної фінансової звітності».

За звітний рік вказані форми подаються до органів державної статистики до 28 лютого року наступного за звітним. Крім цього форми 1 та 2 подають не пізніше 30 числа місяця наступного за звітним кварталом.

В таблиці 2.5 наведемо показники фінансової звітності, в яких розкривається інформація про дебіторську заборгованість за продукції (товари, роботи, послуги) та використовуються для УДЗ.

Таблиця 2.5. – Розкриття інформації про дебіторську заборгованість
у фінансовій звітності

Форма звітності	Назва показника	Номер рядка/ графи
-----------------	-----------------	--------------------

Форма 1	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125
Форма 5	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	
	Всього на кінець року	р. 940 гр. 3
	До 12 місяців	р. 940 гр. 4
	Від 12 до 18 місяців	р. 940 гр. 5
	Від 18 до 36 місяців	р. 940 гр. 6

Варто відзначити, що підприємства подає фінансову звітність за уніфікованими формами НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», застосовуючи концептуальну основу – міжнародні стандарти фінансової звітності.

2.3. Використання облікових даних в управлінні дебіторською заборгованістю

Дослідження теоретичних аспектів управління дебіторської заборгованості та практики її реалізації показала виняткове значення бухгалтерського обліку в формуванні відповідного інформаційного забезпечення, яке б дозволило:

- здійснювати перманентний контроль дебіторської заборгованості;
- аналіз стану дебіторської заборгованості;
- прискорення розрахунків з покупцями;
- створення схем погашення дебіторської заборгованості;
- посилення платіжної дисципліни;
- розробка системи знижок та штрафів за оплату/ прострочення дебіторської заборгованості;
- реструктуризація дебіторської заборгованості;
- проведення позовної діяльності та ін.

Забезпечення та реалізація цих заходів можлива при належній організації та ефективній методиці обліку дебіторської заборгованості. Зокрема для УДЗ використовуються такі облікові елементи:

- використання облікових працівників в реєстрації, накопиченні, аналізі та контролі дебіторської заборгованості, що передбачена у відповідних посадових

інструкціях;

- реєстрація та опрацювання договорів на постачання продукції, які містять необхідні для обліку вихідні дані: обсяг, ціна, місце, час поставки, оплата та розрахунки, знижки, штрафи, транспортування та ін.;

- належне документальне оформлення виникнення та погашення дебіторської заборгованості, що є основним інформаційним забезпеченням наступного аналізу. При цьому важливо забезпечити якісне оформлення первинних документів як основи наступних можливих претензій, судових позовів, зустрічних та податкових перевірок;

- аналітичний облік для належного відображення інформації за кожним покупцем в розрізі видів та строків заборгованості;

- відображення на рахунках обліку для подальшого використання в аналітиці та управлінні;

- проведення інвентаризації розрахунків;

- розрахунок резерву сумнівних боргів, в основі якого лежить принцип «обачності» бухгалтерського обліку;

- формування фінансової та управлінської звітності як джерела узагальнених даних про дебіторську заборгованість. При цьому розрахунок в 2.1 цієї магістерської роботи фінансових показників показало необхідність посилення роботи з УДЗ та оптимізації величини дебіторської заборгованості;

Проведене дослідження дозволило виявити проблеми в УДЗ, наявність яких вимагає посилення організаційних та методичних заходів з їх усунення, в тому числі за рахунок ефективного та якісного бухгалтерського обліку:

- труднощі в оцінці кредитоспроможності покупців;

- встановлення ефективності знижок та комерційного кредитування;

- недостатня ідентифікація платоспроможності покупців;

- не організована робота з протермінованою дебіторською заборгованістю;

- відсутність достовірної інформації про строки погашення зобов'язань.

В таблиці 2.6 проведемо оцінку можливості використання бухгалтерського обліку за основними етапами системи управління дебіторською заборгованістю суб'єкта господарювання.

Таблиця 2.6. – Використання бухгалтерського обліку за основними етапами системи УДЗ

Назва етапу УДЗ	Зміст етапу	Облікове забезпечення
I етап – Створення комісії з управління дебіторською заборгованістю	Проведення моніторингу та аналіз дебіторської заборгованості	Залучення до роботи комісій облікових працівників, зокрема бухгалтера за розрахунками з покупцями, включення відповідних обов'язків до його посадової інструкції
II етап – прогнозування та оптимізація розрахунків з покупцями	Прогноз допустимої величини дебіторської заборгованості. Формування кредитної політики, умов кредитування та знижок. Вибір форм розрахунку за продукцію	Використання даних аналітичного обліку для прогнозу дебіторської заборгованості за видами та групами. Інформація про знижки, взаємозаліки та інші форми розрахунків
III етап – Управління інкасацією дебіторської заборгованості	Аналіз простроченої дебіторської заборгованості. Рефінансування дебіторської заборгованості. Контроль за станом та рухом дебіторської заборгованості	Проведення інвентаризації розрахунків як елементу методу бухгалтерського обліку.

Оскільки переважна більшість переробних підприємств для ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності використовує digital-технології, то зростають можливості підготовки облікових даних, формування відповідних реєстрів та звітів для використання в управлінні дебіторської заборгованості.

Висновки до розділу 2

Дослідження практики обліку та управління дебіторською заборгованістю на переробних підприємствах дозволило зробити наступні висновки:

1. Встановлено тенденції зростання обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості протягом 2010-2022 років за винятком 2013 та 2022 року, що зумовлено початком війни з росією, як наслідок – багатьма негативними тенденціями – нестача матеріалів, робочої сили, перебої з електроенергією, ускладнена логістика, повітряні атаки та тривоги, а також суттєве зменшення попиту.

2. Отримані значення частки дебіторської заборгованості в структурі активів ТОВ «Церсаніт Мінералз» в 2021 та 2022 роках на рівні 4,6% та 6,9% перебувають і межах нормативного значення, що говорить про сувору платіжну дисципліну і політику продажів підприємством продукції на умовах передоплати.

3. Практика діяльності переробних підприємств показала, що незважаючи на формальне відображення в наказах про облікову політику методу обчислення резерву сумнівних боргів, на практиці його нарахування в багатьох підприємствах не проводиться.

4. Обґрунтовано, що додаткова аналітики, що враховує тривалість договорів поставки та термінами погашення заборгованості може дати ще кращу вихідну інформацію для УДЗ.

5. Виявлено, що оскільки переважна більшість переробних підприємств для ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності використовує digital-технології, то зростають можливості підготовки облікових даних, формування відповідних реєстрів та звітів для використання в управлінні дебіторської заборгованості.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

Доведене значення обліку в інформаційному забезпеченні управлінні дебіторською заборгованістю обумовлює синхронізації удосконалення як обліку, так і механізмів УДЗ. Тобто постають завдання обліку, які мають задовільнити і уможливити застосування відповідних інструментів управління.

Важливим в реалізації поставлених завдань є належна організація і чітке визначення суб'єктів (виконавців), які здійснюють облік та реалізують політику УДЗ.

Саме тому, нашу думку, варто окремі функції з УДЗ передбачити в посадовій інструкції бухгалтера. При цьому, діючий наказ Мінпраці України від 29.12.2004 р. №336 «Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій» фактично не містить чітких обов'язків бухгалтерів, які б стосувалися обліку дебіторської заборгованості, а тим більше її управління. До обов'язків головного бухгалтера та бухгалтера відноситься: «контроль за веденням касових операцій, раціональним та ефективним використанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів; облік необоротних активів, запасів, коштів, розрахунків та інших активів; участь у проведенні інвентаризації активів і зобов'язань» [55].

Враховуючи це рекомендуємо передбачити в посадовій інструкції бухгалтера по розрахунках чіткі обов'язки з обліку, контролю та управління дебіторською заборгованістю:

- проведення оперативного контролю за величиною та станом дебіторської заборгованості;
- підготовка інформаційного забезпечення з погашення дебіторської заборгованості;

- вести аналітичний облік дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі покупців, договорів, замовлень, та валют;
- здійснювати оперативний контроль погашення дебіторської заборгованості та дотримання договірних зобов'язань;
- проводити аналіз дебіторської обсяги дебіторської заборгованості та показників платоспроможності тощо.

Також до організаційних аспектів, які здатні удосконалити облік та управління дебіторською заборгованістю відноситься розробка функціонального робочого плану рахунків. В цілому уніфікований план рахунків задовольняє потреби управління однак варто збільшити аналітичність рахунків.

Так для окремого обліку простроченої або ризикованої дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками пропонуємо впровадити наступні рахунки:

365 «Розрахунки з вітчизняними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю;

366 «Розрахунки з іноземними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю.

За дебетом цих рахунків в кореспонденції з кредитом рахунків 361/ 362 відображається сума дебіторської заборгованості в розрізі покупців та договорів з ними, яка є простроченою за умовами договору або термін якої перевищує загальний строк позовної давності.

Це дозволить краще ідентифікувати ризикову дебіторську заборгованість та використовувати дані обліку для посилення роботи з покупцями, проведення претензійної роботи, підготовки судових наказів чи позовних заяв про стягнення дебіторської заборгованості покупців.

На нашу думку, необхідно за допомогою бухгалтерського обліку необхідно забезпечити максимально повну інформаційну базу для проведення претензійної діяльності як одного із інструментів УДЗ.

Нагадаємо, що згідно до статті 222 Господарського кодексу України у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій суб'єкт, права

якого порушено має право «звернутися до порушника цих прав з письмовою претензією, в якій зазначається:

- повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється;
- дата пред'явлення і номер претензії;
- обставини, на підставі яких пред'явлено претензію;
- докази, що підтверджують ці обставини;
- вимоги заявника з посиланням на нормативні акти;
- сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці;
- платіжні реквізити заявника претензії;
- перелік документів, що додаються до претензії» [26].

Пропонуємо впровадити ведення Аналітичної відомості розрахунків з покупцями та замовникам (табл. 3.1), яка б містила показники, що необхідні для подання претензії відповідно до ГКУ.

Таблиця 3.1. – Аналітична відомість розрахунків з покупцями та замовникам

Покупець			Платіжні реквізити	Дата та номер договору	Сума за договором грн.	Документ на основі якого виникла заборгованість			Прострочена заборгованість	
назва	Код ЄДРПОУ	адреса				дата	номер	сума, грн	сума, грн	строк
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ТОВ «ЕПЩЕН ТР К»	32490244	04128, Київ, вулиця Берковецька, будинок 6к	UA823003460000026000010251925 АТ «Альфа банк»	12.03.23 р. №12/03	360000,00	20	12.11.21	360000,00	300000,00	20 місяців

Джерело: розроблено автором.

Одним з напрямів удосконалення облікового забезпечення УДЗ в умовах використання digital- технологій, що є характерним для сучасного обліку, є організація єдиної інформаційної бази облікових та управлінських даних. З метою ефективного використання ресурсів варто розширити облікову інформацію деталізованими даними щодо заборгованості покупців (договори, документи, договірні умови, штрафи, відповідальність, знижки і т.д.). Це дасть змогу

отримувати інформацію щодо стан платежів, дні прострочення, прийняти необхідні управлінські рішення щодо оптимізації дебіторської заборгованості.

Основою для подальшого контролю дебіторської заборгованості є:

- чітка класифікації дебіторської заборгованості;
- уніфікація оцінки та документів аналітичного обліку з різними рівнями деталізації та узагальнення.

Оскільки бухгалтерський облік виконує також і контрольну функцію, то необхідно це використати при обліку і управлінні дебіторської заборгованості. Своєчасність контролю за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості, її питомої ваги в активах підприємства, створює загрозу фінансовому стану підприємства. Через це необхідно систематично проводити інвентаризацію дебіторської заборгованості. Ефективна система взаємозвірок з покупцями через механізм інвентаризації, дозволить забезпечити своєчасністю оплати рахунків.

На рис. 3.1 наведено контрольні процедури дебіторської заборгованості на основі облікових даних.

Рисунок 3.1 Контрольні процедури дебіторської заборгованості

З рисунку 3.1 бачимо, що основою аналізу дебіторської заборгованості є її класифікація на сумнівну, прострочену та безнадійну дебіторську заборгованість, оскільки кожен з наведених видів потребує різних підходів до управління. Найбільш ефективним є оперативна оцінка дебіторською заборгованістю з метою недопущення її перетворення в розряд простроченої та безнадійної.

Для цього необхідно проводити інвентаризацію розрахунків з покупцями для визначення розмірів сум сумнівної дебіторської заборгованості, величини безнадійних боргів та величини дебіторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності.

Крім того необхідно забезпечити належну організацію та методику сучасних інструментів УДЗ:

1) кредитної політики підприємства (надання відстрочок платежу, знижок, бонусів, накопичувальних знижок, товарних кредитів та ін.) , що дає змогу максимально ефективно використовувати дебіторську заборгованість як інструмент збільшення реалізації продукції.

В цілях ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємствах повинна розроблятися та здійснюватися особлива фінансова політика управління дебіторською заборгованістю або його кредитна політика по відношенню до покупців продукції.

2) Створення інформаційного забезпечення обліку дебіторської заборгованості. Для прийняття управлінських рішень важливе значення має повнота, оперативність і об'єктивність облікової інформації, пов'язаної з дебіторською заборгованістю. Аналіз стану дебіторської заборгованості на в розрізі по кожному дебітору дана відомість буде слугувати інформаційною базою для розрахунку рейтингової оцінки контрагентів.

3) Комплекс заходів щодо перманентного моніторингу дебіторів (оцінювання фінансового стану та платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо), лімітування дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора. При цьому потрібно визначити оптимальний розмір дебіторської заборгованості, яка б надлишково не іммобілізувала фінансові

ресурси підприємства і не створювала б перепон для забезпечення безперебійного процесу постачання, виробництва, реалізації та розрахунків підприємства за своїми зобов'язаннями.

Таким чином, можемо зробити висновок, що створення належного інформаційного забезпечення за рахунок бухгалтерського обліку дозволить підвищити якість, ефективність та оперативність УДЗ.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження дозволило розробити наступні напрямки удосконалення обліку та управління дебіторською заборгованістю:

1. Розширено перелік посадових обов'язків бухгалтерів з обліку, контролю та управління дебіторською заборгованістю в частині проведення оперативного контролю за величиною та станом дебіторської заборгованості, інформаційного забезпечення з погашення дебіторської заборгованості, аналізу дебіторської обсяги дебіторської заборгованості та показників платоспроможності тощо.

2. Для окремого обліку простроченої або ризикованої дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками запропоновано впровадити рахунки: 365 «Розрахунки з вітчизняними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю, 366 «Розрахунки з іноземними покупцями за простроченою (ризиковою) заборгованістю.

3. Запропоновано впровадити ведення Аналітичної відомості розрахунків з покупцями та замовникам, яка б містила показники, що необхідні для подання претензії відповідно до ГКУ.

ВИСНОВКИ

1. Для удосконалення теоретичних та практичних аспектів управління дебіторської заборгованості уточнено її визначення, яке подають вчені та оцінено їх відповідність сучасним потребам практики. Запропоновано власне трактування дебіторської заборгованості як заборгованість перед підприємством дебіторів, яка виникла внаслідок минулих подій і може бути достовірно визначена та документально підтверджена.

2. Дослідження щодо оптимального рівня дебіторської заборгованості в структурі активів, що і є основною метою управління нею показало, що оптимальною є частка дебіторської заборгованості в активах підприємства у розмірі 20%.

3. Обґрунтовано, що під поняттям «управління дебіторською заборгованістю» варто розуміти систему принципів та методів впливу на рівень та якість дебіторської заборгованості, визначений відповідно цілей управління підприємством.

4. В роботі проаналізовано основні нормативно-правові акти, які на сьогодні визначають порядок обліку дебіторської заборгованості. Необхідність застосування сучасних методів управління дебіторською заборгованістю, які застосовуються в зарубіжній практиці, серед яких можна виділити факторинг, вимагає оцінки їх нормативного забезпечення.

5. Належно організований облік дебіторської заборгованості забезпечує достовірність впорядкованих даних розрахунків з дебіторами і є основним джерелом інформації для управління дебіторською заборгованістю.

6. До основних інструментів управління дебіторською заборгованістю варто відносити: забезпечення достовірного та документально забезпеченого бухгалтерського обліку, прогнозування рівня дебіторської заборгованості, аналітична та юридична оцінка дебіторів, розробка якісних договорів, затвердження платіжної та кредитної політики, застосування сучасних методів

рефінансування, забезпечення ефективного контролю за формуванням та погашенням дебіторської заборгованості підприємства тощо.

7. Встановлено тенденції зростання обсягу реалізованої продукції підприємств переробної промисловості протягом 2010-2022 років за винятком 2013 та 2022 року, що зумовлено початком війни з росією, як наслідок – багатьма негативними тенденціями – нестача матеріалів, робочої сили, перебої з електроенергією, ускладнена логістика, повітряні атаки та тривоги, а також суттєве зменшення попиту. Отримані значення частки дебіторської заборгованості в структурі активів ТОВ «Церсаніт Мінералз» в 2021 та 2022 роках на рівні 4,6% та 6,9% перебувають і межах нормативного значення, що говорить про сувору платіжну дисципліну і політику продажів підприємством продукції на умовах передоплати.

8. Практика діяльності переробних підприємств показала, що незважаючи на формальне відображення в наказах про облікову політику методу обчислення резерву сумнівних боргів, на практиці його нарахування в багатьох підприємствах не проводиться.

9. Виявлено, що оскільки переважна більшість переробних підприємств для ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності використовує digital-технології, то зростають можливості підготовки облікових даних, формування відповідних реєстрів та звітів для використання в управлінні дебіторської заборгованості.

10. Важливим в реалізації поставлених завдань є належна організація і чітке визначення суб'єктів (виконавців), які здійснюють облік та реалізують політику УДЗ. Саме тому, варто окремі функції з УДЗ передбачити в посадовій інструкції бухгалтера.

11. Також до організаційних аспектів, які здатні удосконалити облік та управління дебіторською заборгованістю відноситься розробка функціонального робочого плану рахунків. В цілому уніфікований план рахунків задовольняє потреби управління однак варто збільшити аналітичність рахунків. Це дозволить краще ідентифікувати ризикову дебіторську заборгованість та використовувати дані обліку для посилення роботи з покупцями, проведення претензійної роботи,

підготовки судових наказів чи позовних заяв про стягнення дебіторської заборгованості покупців.

12. Основою для подальшого контролю дебіторської заборгованості є: чітка класифікації дебіторської заборгованості, уніфікація оцінки та документів аналітичного обліку з різними рівнями деталізації та узагальнення. Оскільки бухгалтерський облік виконує також і контрольну функцію, то необхідно це використати при обліку і управлінні дебіторської заборгованості. Своєчасність контролю за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості, її питомої ваги в активах підприємства, створює загрозу фінансовому стану підприємства.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення 30.11.2023).
2. Мезенцева Н. М., Яцкевич Л. Ю. Вдосконалення обліку дебіторської заборгованості в сучасних умовах господарювання. *Східна Європа : економіка, бізнес та управління*. Випуск 2 (21). 2019 . С. 560-567.
3. Майборода О. Є., Косарева І. П., Корабейникова І. О. Характеристика сутності та поняття дебіторської і кредиторської заборгованості. *Економіка і суспільство*. Випуск №15. 2018. С. 396-401.
4. Яремко Л. М., Макарчук І. М. Особливості формування облікової інформації в управлінні дебіторською заборгованістю. URL: <http://ephsheir.uhsp.edu.ua/handle/8989898989/4028?locale-attribute=en> (дата звернення 30.11.2023).
5. Кравченко О. В., Кобець Т. О. Організація обліку дебіторської заборгованості та шляхи її вдосконалення. *Економіка та суспільство*. Випуск №25. 2021. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/289> (дата звернення 30.11.2023).
6. Мордань Є. Ю., Соломаха А. О. Системний підхід до управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 2. С. 70-79.
7. Єдинак Т. С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємств в умовах фінансово-економічної кризи. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. Вип. 3. 2016. С. 54-57.
8. Потій В. З., Волівач В. Л. Напрямок вдосконалення управління дебіторської заборгованості. *Вісник КНУТД. Серія: Економічні науки*. №1 (119). 2018. С. 55-64.
9. Олійник С. О. Шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Журнал науковий огляд*. №5 (48). 2018. URL:

<https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/1559/1638> (дата звернення 30.11.2023).

10. Вітренко О. В., Катранжи Л. Л., Придятько Е. М. Організація обліку дебіторської заборгованості в системі управління ризиками. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 34. 2020. С. 35-42.

11. Кононенко Л. В., Назарова Г. Б. Формування обліково-аналітичного забезпечення управління дебіторською заборгованістю в умовах кризи. *Трансформація податкової та обліково-аналітичної систем в контексті сучасних кризових явищ* : матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 20 трав. 2021 р. Чернівці. 2021. С. 181-184.

12. Гуцаленко Л. В., Чмелюк Т. В. Облік та його контрольні функції в управлінні дебіторською заборгованістю підприємств. *Молодий вчений*. №10 (74). 2019. С. 291-296.

13. Глушко А. Д. Управління дебіторською заборгованістю в системі забезпечення ефективної діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. № 7. 2018. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?n=7&y=2018> (дата звернення 30.11.2023).

14. Кононенко Л. В., Сисоліна Н. П., Юрченко О. В. Управління дебіторською заборгованістю: сучасний стан, проблеми, перспективи, інформаційне забезпечення. *Економічний простір*. №166. 2021. С. 104-109.

15. Ткачук Л. М., Чень В. Теоретико-методологічні аспекти управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Innovation and Sustainability*. №1. 2023. С. 84-90.

16. Цивільний кодекс України 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#doc_info (дата звернення 30.11.2023).

17. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 30.11.2023).

18. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення 30.11.2023).

19. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення 30.11.2023).

20. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.05.1999 № 137. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99#doc_info (дата звернення 30.11.2023).

21. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#doc_info (дата звернення 30.11.2023).

22. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів від 30.11.1999 р. №291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення 30.11.2023).

23. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1998 р. №88. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG704.html (дата звернення 30.11.2023).

24. Про банки та банкову діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 30.11.2023).

25. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. №2664-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#doc_info (дата звернення 30.11.2023).

26. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#doc_info (дата звернення 30.11.2023).

27. Фінансові інструменти: Міжнародний стандарт фінансової звітності 9. URL: <https://news.dtki.ua/accounting/international-standards/46678> (дата звернення: 30.11.2023).

29. Гуцаленко Л. В., Мельник А. О. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. *Ефективна економіка*. № 9. 2020. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8173> (дата звернення: 30.11.2023).

30. Пеняк Ю. С., Данильчук І. В. Механізм управління дебіторською заборгованістю. *Інфраструктура ринку*. Випуск 24. 2018. С. 229-235.

31. Бардадим М. В., Свічкарь Н. М. Облік та управління дебіторською заборгованістю для зміцнення фінансової безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. Випуск №50. 2023. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2372> (дата звернення 30.11.2023).

32. Фесенко В. В., Остапчук І. В. Облік факторингу та управління сумнівною дебіторською заборгованістю підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 6(49). С. 236–240.

33. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 30.11.2023).

34. Концептуальна основа фінансової звітності. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення 30.11.2023).

35. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення 30.11.2023).

36. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (дата звернення 30.11.2023).

37. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Спрощена фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00#Text> (дата звернення 30.11.2023).

38. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : Наказ Мінфіну України від 02.09.2014 р. №879. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14> (дата звернення 30.11.2023).

39. Порядок подання фінансової звітності : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-п> (дата звернення 30.11.2023).

40. Бержанір І. А. Особливості організації та напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 18(2). 2022. С. 15-23.

41. Бержанір І. А., Ковальчук М. С. Напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 – 13 квітня 2018 р.)*. Частина 2. Дніпро: НМетАУ, 2018. С. 234–238.

42. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: Навч. курс. К.: Ніка-центр Ельга, 2000. 656 с.

43. Бондарчук Н. В., Васильєва Л. М. Теоретико-методичні основи бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. № 16(1). С. 135–138.

44. Бутко Н., Погрібняк В. Організація обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88), 110–114.

45. Васильєва Л. М., Трайно О. В. Організація обліку дебіторської заборгованості та шляхи її удосконалення. *Молодий вчений*. 2017. № 10(50). С. 820-823.

46. Верига Ю. А., Кривогуз А. О. Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. № 4. 2018. С. 104–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_4_15 (дата звернення: 30.11.2023).

47. Журавльова Н. М. Облік дебіторської заборгованості в Україні та іноземних країнах. Основні відмінності. *Управління розвитком*. № 17. 2019. С. 11–13.

48. Мамонтова Н. А., Корнійчук Т. С. Особливості обліку дебіторської заборгованості за національними і міжнародними стандартами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2021. № 21(49). С. 115–119.

49. Протасюк О. О. Проблеми документального оформлення дебіторської заборгованості. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (4 листопада 2023 р).* / відп. ред. В.В. Чудовець. Вип. 17. Луцьк: ВІП Луцького національного технічного університету, 2023. С. 252-254.

50. Ружицький А. В. Використання сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості для підвищення рівня економічної безпеки підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. №720. С. 411-415.

51. Сидоренко О. О. Визнання, класифікація та окремі аспекти обліку дебіторської заборгованості у суб'єктів господарювання. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 32. С. 449-456.

52. Сметанка О. В. Внутрішній аудит дебіторської заборгованості як ефективний інструмент управління підприємством. *Наукові праці НУХТ*. 2017. №34. С. 108-112.

53. Степаненко О. І., Дубовик М. Ф. Аналіз дебіторської заборгованості, її вплив на фінансовий стан та ділову активність підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 2(88). С. 116- 125.

54. Фарінович І. В. Факторинг як механізм пришвидшення обіговості обігових коштів підприємств. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/20_15/248_Far.pdf (дата звернення: 30.11.2023).

55. Про затвердження Випуску 1 «Професії працівників, що є загальними для всіх видів економічної діяльності» Довідника кваліфікаційних характеристик професій : Наказ Мінпраці України від 29.12.2004 р. №336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0336203-04#doc_info (дата звернення 30.11.2023).